

Ірина Брижіцька (Київ)

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ У ТВОРАХ МАРУСІ ВОЛЬВАЧІВНИ, МАРІЇ ПРОСКУРІВНИ ТА ТЕТЯНИ СУЛИМИ

Творчість Марусі Вольвачівни (справж. – Вольвач Марія Степанівна, 17. III 1841, с. Черемушна, нині – Валківський р-н Харківської обл., – бл. 1905–1910), Марії Проскурівни (справж. Марія Степанівна Семенко; 7. VI (ст. ст.) орієнтовно 1860–1866 рр., с. Кибинці Миргородського пов. Полтавської губ. – 1945, Київ) та Тетяни Сулими (орієнтовно 1863–1865 рр., с. Новопавлівка Катеринославської губ., – орієнтовно 1931–1937, Дніпропетровськ) відзначається жанровим, тематичним та образним розмаїттям. Головним джерелом творчості письменниць було саме життя, в якому вони знаходили героїв, теми й сюжети своїх творів, виділяли щось суттєве, особливе, перетворювали буденний факт на яскравий образ. Вони приділяли увагу простим селянам, панам, духовним особам, писарям, людям дна, чиновникам... Однак найважливіше місце в творчості трьох письменниць посідають жінки. Продовжуючи традиції Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Івана Нечуя-Левицького авторки створили яскраву галерею жіночих образів – слобожанських, полтавських, катеринославських Парасок та Палажок, Оришок та Хролих, Марусь та Катерин... Таке розмаїття жіночих персонажів у творах письменниць спонукало до їх порівняння, до спроби виділити їх спільні та відмінні риси.

Між зображеними жіночими образами переважають героїні, які мають чутливі поетичні душі, героїні, схильні до чистих і глибоких почуттів, героїні, які емоційно сприймають світ, живуть за велінням серця.

Такою є Уляся – головна героїня повісті Марії Проскурівни «Уляся» [9]. Покохавши писаря Петра, дівчина назавжди віддала йому своє серце. Схожого персонажа маємо у п'єсі Марусі Вольвачівни «Охайнулась, та пізно» [3]. Це – дівчина Галька, яка закохана в Митра Квашу, сина багатого селянина. На початку п'єси Галька – це весела дівчина, та згодом ми бачимо героїню, душа якої зітліла від кохання, призвівши до страждань.

В українській літературі посилену увагу до жіночої проблематики душі можна простежити в творчості Івана Котляревського («Наталка-Полтавка»), Григорія Квітки-Основ'яненка («Маруся», «Сердешна Оксана», «Щира любов»), Марка Вовчка («Одарка», «Горпина», «Сестра») та ін. Схильність до чутливості, перевага почуття над розрахунком – все це характерне і для жінок Марії Проскурівни та Марусі Вольвачівни.

І Уляся, і Галька вірять у щирість почуттів, але обидві мають нещасливу долю. Уляся, дізнавшись, що писар одурив її, помирає від сорому. Не змогла пережити усі нещастя й зраджена Галька.

Наступна група у творах письменниць – жінки-страдниці, які потерпають від членів своїх родин: чоловіка, свекрухи або й власних дітей. Невеселе життя з чоловіком-п'яницею випало на долю Параски з оповідання Марії Проскурівни «Пані писарка» [8].

Потерпає від чоловіка-деспота Катерина з п'єси Тетяни Сулими «На менинах» [11]. Трагедія Катерини зумовлена силуваним шлюбом із багатим нелюбом. Героїні обох письменниць нещасливі кожна по-своєму, але схожими їх робить зневага чоловіків. Проте, якщо Параска з оповідання Марії Проскурівни «Пані писарка» впадає у відчай, страждає від безвиході, лише в своїй душі протестує проти умов життя, обурюється від учинків свого чоловіка, а потім помирає з горя, то героїня Тетяни Сулими, Катерина, навпаки – людина зовсім іншого характеру, вона не бажає терпіти приниження та знущання чоловіка і своїм рішучим вчинком – розривом із ним, демонструє інший рівень свідомості. Отже, для п'єси Тетяни Сулими характерний внутрішній потяг жінки до незалежності, відкидання патріархальності в сім'ї, тяжіння до особистої свободи. Письменниця показує духовні сили жінки, її здатність до боротьби з обставинами.

Досить часто страждання жінки було спричинене не лише знущанням чоловіка, а й свекрухи. Про взаємини свекрухи та невістки співається в баладах, про них пишуть Іван

Нечуй-Левицький («Кайдашева сім'я»), Іван Карпенко-Карий («Безталанна»), Іван Нордега (псевдонім Стеценко) («Доля») та ін. Не оминає цієї теми і Марія Проскурівна. Стосунки невістки та свекрухи висвітлено в оповіданні Марії Проскурівни «Галя» [4]. У злагоді проходило сімейне життя Галі та її чоловіка Петра, аж поки вони не забрали старих Петрових батьків до себе. Свекруха Галі, за характером сварлива і жорстока жінка, незлюбила синову жінку, і своїм знущанням призвела її до хвороби. Хоч яке лихо витерпіла Галя від свекрухи, вона вражає своєю душевною силою – всупереч усьому змогла зберегти добру душу. Отже, героїням творів письменниць притаманні й такі риси як незлобивість, вміння глибоко розуміти інших, всепрощення. В оповіданні «Галя» Марія Проскурівна гостро ставить питання про гармонійні родинні стосунки та роль жінки в їх збереженні, у плеканні сім'ї. Письменниця змалювала не лише стосунки свекрухи і невістки, вона заклала у твір такі християнські істини, як «не чини зла іншому», «прощай зло навіть ворогові своєму» та ін.

Найбільш трагічним для жінки, мабуть, є те, коли вона потерпає від власних дітей. В оповіданні «Годуй матір» [5] Марія Проскурівна звертається до морально-етичної проблеми, зокрема повага до батьків, а також статусу непрацевдатних людей у селянській родині, проблеми, сказати б, традиційної для української літератури, адже до неї зверталися і Михайло Коцюбинський («Що записано в книгу життя»), і Василь Стефаник («Сама-саміська», «Діти», «Скін»), і Марко Черемшина («Дід», «Бабин хід») та ін.

У центрі оповідання «Годуй матір» – стара бабуса, яку нікому доглянути. Вона замолоду тяжко працювала, щоб усіх дітей вигодувати. Та коли мати постаріла – стала «зайвим ротом» для синові родини та й для інших дітей, що викликало відповідне ставлення до неї. Доводилося старенькій навіть на вулиці на морозі ночувати, хоча діти жили заможнo. Вона прагне скоріше померти, щоб не бути тягарем для дітей, тож заморює себе голодом і помирає. Описуючи таку ситуацію в родині, письменниця вражається байдужістю дітей, браком добра в їх душах.

Приділяючи увагу жінкам, які зазнали знущань із боку своєї родини, письменниці не оминають зображення й таких жінок, які самі стають ініціаторами сімейних конфліктів та домашніх сварок. Наприклад, у п'єсі Тетяни Сулими «Дячиха» [10] призвідницею всіх сварок у сім'ї є дружина дяка. Письменниця змальовує сімейну ворожнечу комічними фарбами, часто за допомогою «зниженої» лексики – лайок, обзивань, тваринних порівнянь, народної етимологізації, смішних дій персонажів. Лаючи власного чоловіка чи дітей, дячиха добирає ущипливих порівнянь та епітетів із чітко визначеним негативним значенням. Опинившись під владою жінки, чоловік багато лиха терпить від неї, що призводить до безпробудної пиятики.

У накопиченні брутальнізмів і всіляких нісенітниць дячиха подібна до героїнь Івана Нечуя-Левицького Параски та Палажки – з їхньою лайкою, та гоголівської Хіврі («Сорочинський ярмарок»), яка лає парубка за дошкульний жарг. Внутрішньосімейні сварки у п'єсі «Дячиха» нагадують і сварки з «Кайдашевої сім'ї» Івана Нечуя-Левицького. Своєю вдачею жінка з п'єси Тетяни Сулими близька до Марусі Кайдашихи – вона також поєднує в собі сварливість, брутальність і солодку лицемірність та показну улесливість. І дячиха, і Кайдашиха є ініціаторами сварок у родині: раз-по-раз у двох хатах чуються поширені в народі прокльони – це Кайдашиха ганить своїх невісток, це дячиха лає чоловіка, дочку. Облесливість у розмовах, фальшива манірність, прагнення почванитися перед селянами роблять героїню Тетяни Сулими, як і Кайдашиху, смішною.

Наступну групу у творах письменниць становлять жінки-злочинниці. Характерною ознакою цієї групи персонажів-жінок є те, що вони скоїли злочин за певних життєвих обставин. Гріх, учинений супроти християнських норм моралі – в центрі п'єси Марії Проскурівни «Маруся-Московка» [6], в основу якої письменниця поклала трагічний конфлікт Шевченкової поеми «Катерина». Чоловік Марусі скоює страшний злочин – залишає дружину з малою дитиною без засобів до існування, що й призвело до трагедії: у розпачі Маруся позбавляє життя себе і свою дитину.

Під впливом життєвих обставин стала злочинницею і Явдоха з твору Марії Проскурівни «Опорок» [7]. Жінка вдається до «самоабортів», щоб уберегти в майбутньому старших дітей, яких виховує сама після смерті чоловіка, від осуду односельців. Це призводить до смерті жінки. Письменниця намагається пояснити, що штовхнуло молодицю на цей відчайдушний крок, хоче зрозуміти причину жіночої трагедії, страждань і горя. Вона бачить їх у традиційно суворому

ставленні до покриток на селі. Страх перед громадським осудом змусив жінку вчинити не людському. На думку письменниці, своєрідним винуватцем смерті жінки є суспільство. У неї Явдоха – не злочинниця, а швидше жертва суспільства. Головний ідейний стрижень твору Марії Проскурівни – у показі суспільства, яке штовхнуло молодицю до трагедії.

Неусвідомлено злочинницею стала й Галька з п'єси Марусі Вольвачівни «Охайнулась, та пізно» [3]. В основі твору – отруєння парубка дівчиною. Цей сюжет, як відомо, розроблений у популярній українській народній пісні «Ой не ходи, Грицю», яку, за легендою, склала народна поетеса часів Хмельниччини Маруся Чурай. Він неодноразово використовувався українськими поетами, прозаїками та драматургами – назвемо хоча б баладу Левка Боровиковського «Чарівниця» (1841), небилицю Степана Руданського «Розмай» (1854), п'єси Володимира Александрова (1873) і Михайла Старицького (1892), відомі під назвою «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», драму Григорія Бораковського «Маруся Чурай, українська піснетворка» (1887), драматичну поему Володимира Самійленка «Чураївна» (1894). У ХХ ст. за мотивами пісень Чураївни та про неї писали свої твори Ольга Кобилянська, Степан Васильченко, Іван Сенченко, Іван Микитенко, Ліна Костенко...

Головна героїня п'єси Марусі Вольвачівни Галька, засліплена без взаємності коханням, щоб приворожити парубка, дає йому отруту, думаючи, що то чари, і неусвідомлено його отрує. Коли ж дізнається про скоєне, сама вдається до фатального кроку – випиває залишки отрути й помирає.

Цікаву групу у творах письменниць становлять жінки, яких авторки наділяють тонким почуттям гумору та веселою вдачею. Комічна ситуація покладена в основу оповідання Марусі Вольвачівни «З куца виріс ліс, а з снопа соломи цілий віз» [1], у якому молодіці, що зібралися біля криниці, обговорюють події, що трапилися в селі за останній час.

Численні комічні ситуації, курйозні вчинки та поведінку жінок описує Маруся Вольвачівна в оповіданні «Кажі жінці правду, та не всю» [2]. Домінуючим у творі є висміювання тих жінок, які не вміють «тримати язик за зубами».

Кумедні ситуації описано в оповіданні Тетяни Сулими «Катеринославські публіцистки» [12; 46–57]. Воно демонструє схильність Тетяни Сулими до гумору – особливо це помітно в діалогах героїнь та в описах побутових ситуацій. Це своєрідна розмова кількох персонажів – Гапки, Параски та декількох жінок, які виїхали на ярмарок до міста і «правлять теревені» про різні події. Комізм «Катеринославських публіцисток» побудований на обговоренні жінками музею, побаченого у місті. Цікаво й дотепно одна з селянок намагається пояснити іншим жінкам, що таке музей. Однак, за описом кумедних на перший погляд ситуацій, а насправді – сумних і навіть жахливих, ми відчуваємо біль Тетяни Сулими за відсутність культури, освіти в селянському середовищі.

Часто Тетяна Сулима вдавалася до опису неосвічених селянок, забобонних, темних і довірливих, таких, яких можна було легко обдурювати знахаркам та шарлатанам. Таких жінок зображує Тетяна Сулима в оповіданнях «Як баба Оришка замерала, а люде спроста їй вірили» (1911), «Хавромантій» (1911), «Трудовиця Горпина» (1911), які ввійшли до збірки «Народні оповідання» [12].

Узагальнюючи спостереження над жіночими образами Марусі Вольвачівни, Марії Проскурівни та Тетяни Сулими, можна сказати таке: жінки Марії Проскурівни – чутливі поетичні душі, схильні до сентиментальної розчуленості, скромні, працьовиті, часом ідеалізовані, жінки ж в уявленні Марусі Вольвачівни – це особистості, здатні щиро й глибоко кохати, героїні Тетяни Сулими – сварливі, забобонні, малоосвічені, але є й такі, які готові відстоювати свою гідність. Як бачимо, три письменниці у своїх творах зуміли показати розмаїття жіночих образів, наділених цікавими долями й характерами.

Література:

1. Вольвачівна Маруся. З куца виріс ліс, а з снопа соломи цілий віз. Бувальщина // ЦДІАК. – Ф. 2017. – Од. зб. 983. – 12 арк.
2. Вольвачівна Маруся. Кажі жінці правду, та не всю : Вибр. Твори / Маруся Вольвачівна ; упор. Іван Лисенко. – К. : Наш час, 2007. – 376 с.
3. Вольвачівна Маруся. Охайнулась, та пізно. Драма // ЦДІАК. – Ф. 2017. – Од. зб. 940. – 94 арк.

4. Проскурівна Марія. Галя // ВР ІЛ НАНУ. – Ф. 55. – Од. зб. 11. – 135 арк.
5. Проскурівна Марія. Годуй матір // ВР ІЛ НАНУ. – Ф. 55. – Од. зб. 133. – 4 арк.
6. Проскурівна Марія. Маруся-Московка // ВР ІЛ НАНУ. – Ф. 55. – Од. зб. 3. – 51 арк.
7. Проскурівна Марія. Опорок // ВР ІЛ НАНУ. – Ф. 55. – Од. зб. 45. – 10 арк.
8. Проскурівна Марія. Пані Писарка / Марія Проскурівна. – К. : Відродження, 1914. – 44 с.
9. Проскурівна Марія. Уляся / Марія Проскурівна. – К. : Відродження, 1913. – 124 с.
10. Сулима Тетяна. Дячиха. Комедія на 4 дії / Тетяна Сулима. – К., 1910. – 46 с.
11. Сулима Тетяна. На менихах : Побутовий жарт в одній дії / Тетяна Сулима. – К., 1909. – 32 с.
12. Сулима Тетяна. Народні оповідання / Тетяна Сулима. – К., 1911. – 92 с.

**Women Characters in the Writings
by Marusya Volvachivna, Maria Proskurivna and Tetyana Sulyma**

The article is devoted to the problem of women characters in the writings by Marusya Volvachivna, Maria Proskurivna and Tetyana Sulyma. The author presented a classification of women characters in the texts studied and gave a general comparative analysis of them.

Олена Ходюк (Рівне)

**УКРАЇНСЬКА ЖІНОЧА ЛІТЕРАТУРА
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
ТА ТЕМА ЖІНКИ У ТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ КОМАРІВНИ**

Від чоловіків неодноразово можна почути думку, що жінки менш вартісні в розумовому та духовному плані, адже вони нічого цінного не створили за весь період розвитку людства. При цьому ж забувають, що суспільна система, створена таки чоловіками, обмежувала жіночий простір сімейними обов'язками та хатніми клопатами. Можливо, саме ці обставини вплинули на розвиток свідомості жінки. І тому вона більше, ніж чоловік, заглиблена в себе, у внутрішній світ.

Але настав той час, коли жінки посмілишали і почали активніше домагатися рівних з чоловіками прав. В Україні такий рух почав розвиватися наприкінці ХІХ століття і хоч це й дивно, але ідеї емансипації першими серед українських діячів підтримують і пропагують чоловіки – Іван Франко та Михайло Павлик. У 1883 році була опублікована Франкова стаття «Жіноча неволя в руських піснях народних». Це літературознавче дослідження присвячене аналізу жіночої свідомості та жіночій проблематиці. Франко вважав, що жінка не повинна бути об'єктом несправедливого гноблення ні з боку батька, що примушує виходити заміж дочку за нелюба, ні з боку чоловіка, який дивиться на дружину як на свою власність.

А ще раніше, в 1878 році, Михайло Павлик видав своє оповідання «Ребенщуква Тетяна» в місячнику «Громадський друг». Його звинуватили в бажанні «скасувати закони подружжя» [7; 121] і засудили на шість місяців тюремного ув'язнення.

Заручившись підтримкою найпопулярніших діячів, жінки починають активний рух. Лідерами його стають: у Західній Україні – Наталя Кобринська, в Наддніпрянщині – Олена Пчілка. У 1884 році у Станіславі під безпосереднім керівництвом Наталі Кобринської, яка взяла собі за мету розворушити українське жіноцтво, було засновано Товариство руських жінок.

Жіночий простір почав розширюватись завдяки літературі. Саме в цьому виді мистецтва жінки вбачали найефективніше проявлення своїх здібностей. Не випадково Ольга Кобилянська в повісті «Царівна» показує бажання і намагання Наталки Верковичівни стати письменницею. Це прагнення «нової жінки» – заробляти собі на життя літературною працею.

Тому поборниці феміністичного руху не шкодують ні сил, ні коштів для видання альманаху. Так, у 1887 році з'являється «Перший вінок», засновниками якого стали Наталя Кобринська та Олена Пчілка. Пізніше, в 1893–96 роках Кобринська випустила три книги альманаху «Наша доля» під рубрикою «Жіноча бібліотека».